

ARAUAK EGUNEROKOTASUNEAN

Doneztebe, 1998-IX-26

*Julian Beloki,
Euskadi Irratia/Euskadi Gaztea. Zuzendaria*

Euskarazko irratigintza ez da atzo goizekoa, beste batzuekiko gaztea bada ere. Esteban Irigoien Aranazko erretore zela, herritarrentzako irradi-emanaldiak euskaraz egiten hasi edo-ta *Loiola irratia-k* lehen saioak aideratu zituenetik eta orduko *La Voz de Guipúzcoa*-n baserri-giroko berriketaldi haiek entzun zitezkeen garaitik, urte asko joan dira eta ibilaldi luzea egin da. Gaur da eguna, euskarazko irratigintza inoiz baino indartsuago eta oparoago agertzen zaiguna.

Enpresa-egitura, lan-talde, zabalkunde-indar eta diru-baliapidez, Autonomia Erkidegoko irradi publikoak, *Euskadi Irratia* eta *Euskadi Gaztea* guztien buru, ia Euskal Herri osoan ez ezik, gure mugez gaindi ere entzun daitezkeela. Baina, beste izen nagusi asko dago gaurregun euskarazko irratigintzan, zein bere esparruan: Baionako *Gure Irratia*, *Irulegikoa*, *Xuberoko Boza* Maulen, Iruñako *Euskal Herria Irratia* eta, beste batzuk gogoratuz, *Bizkaia Irratia*, *Oñatiko Udal Irratia*, *Xorroxin Irratia*, *Arrate Irratia*, *Lekunberriko Udal Irratia*... Horiek guztiak behintzat bai —eta litekeena da bakarren bat ahaztu izana ere—, euskaraz baino egiten ez duten irratien artean.

Garai batean, Nemesio Etxaniz, Maria Dolores Agirre, Atxukarro, Iñaki Eizmendi “Basarri”, Jose Mari Iriondo, Zesareo Elgarresta, Juan Mari Iraola-goitia, Karmelo Otaegi, Eguzki, Ixiar Sagarzazu, Iñaki Zubizarreta, Jose Ramon Beloki eta, orotara ere, izen nagusi gutxi batzuk baino ez ziren lekuan, irradi idazle eta hizlari mordoak dabil gaurregun, modu askotako gai, albiste eta kontakizuen peskisan. Lantzen eta aideratzen diren irradi-generoak ere hein berean ugaldu direlarik.

Hori bai, lehen bezala gaurregun ere, galtzak bete lan izaten dugu, entzuleak erakartzen, entzulea gureganatzen, horretarako gaiak aukeratzen, informazio-iturriak lantzen, saioak itxura erakargarri jazten eta mikrofono aurreko emanaldiak txukuntzen. Ez baita entzulea batere kontentaeraza. Alderantziz: gauza iheskorra baita entzulea eta gero eta iheskorragoa gainera. Eta irratien arteko kompetentzia berriz, haundia. Eta, apenas, ia, inork, euskaraz aritze hutsagatik hautatzen gaituen.

Dena den, soziologoeok eta entzulegoari buruzko ikerketek diotenez, emaitzak, orohar, onak dira. Eman dezagun, bagarela seiehun mila euskaldun. Ba hirutik batek euskarazko irratiren bat entzuten du egunean zehar. Hori asko da, gure gizartean irratia entzuteko dauden batatz-besteko ohiturak kontuan hartzen baldin baditugu. Egin kontu, entzule gehien biltzen den orduan, goizeko 11-ak inguru hortan, batatz beste 430 mila lagunek entzuten dutela irratia, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroan, eta horietatik 70 mila pasatxok euskarazko irratiren bat hautatzen dutela. Euskadi Irratiak berak bakarrik, 40.000 entzule elkartzen ditu goizeko ordu horretan, 11-ak inguru.

Esan gabe doha, beraz, gaurregun, gurasoen ahoz-ahokoak eta irakaskuntzak duten garrantzi eta indarraren osagarri, telebista eta gero, seguruenik, irratia dela hizkuntzaren zabalkunderako tresna edo baliapide haundietako bat. Hala ote, benetan? Erantzun-modu bat badago hor, Euskara Batuaren ahoskera zainduari buruzko arauak jasotzen dituen idatziaren atarikoan. Hitzez hitz: "Irrati eta telebista euskaldunak ditugunetik bereziki ahoskeran ere batasunerako irizpideak ematea beharrezko iruditzen zaio bati baino gehiagori. Eskari horri erantzunez ematen ditu ondoko arauak Euskaltzaindiak...".

Arauok, ekainean onartu eta udazkenarekin batera iritsi zaizkigu jendartera, aurten, beraz, 1998an. Hau da, Euskadi Irratia bera, ia hamasei urte betetzera doanean eta Euskadi Gazteak berak ere 8 urte badaramatzanean. Hau da, guk geuk bakarrik, bi irratiosk bakarrik, 180.000 irradi-ordutik gora bete eta gero, lau haizetara zabaldu eta gero. Ehundaka hizlari-erredaktore, aditu, laguntzaile, entzule eta gonbidaturen hitzak, urte guzti horietan, entzule izan ditugunen belarri-ertzetan utzi ditugunean. Eta honekin, hauxe baino ez dut esan nahi. Guk ibilian-ibilian, bide luzea egin dugula eta ibilaldi luze horretan, irratigintza bera bere osotasunean izan dugula kezka nagusi, halabeharrez, hizkuntzaren zuzentasun eta egokitasunak, ildo sakon, akademiko bakarretik bideratzen saiatzea baino areago. Eta ez lehen eta ez orain, ez ditugu beti ongi lotu izan irratilari edo kazetari-sena eta euskal sena, hau da, etxeko bular-altzoetan ikasi eta naturaltasun osoz eguneroko bizitza ia erabat euskaraz egin izan dutenek hain aberats gorde izan duten berezko sen hori. Eta, tamalez, esperientziak behintzat hala erakutsi digu, kazetaritza ikasketak egin eta EGA tituluaren jabe direnengan ere, hizkuntzarekiko begirunea, erabilerarako zuzentasuna eta egokitasuna ez dira beti gure belarrien gozagarri izan ohi.

Horregatik, Euskara Batuaren Ahoskera Zainduari buruzko arauon atarikoan irakurria gogoratu baino ez dut egin nahi: "Ahoskera kontuetan ohiturak aldatzea zein zaila den kontuan izanik, ohartzen gara, oraingo arau hauek denbora gehiago eskatuko dutela idatzirako ematen direnek baino".

Hori esanik, esan dezadan baitare, sentitzen eta pentsatzen dudana bezalaxe: ongietorri bitez arauok, karpeta eta CD-ROM-etan jasotzen ohituak gauden beste guztiak bezalaxe eta egin dezagun, orain, zubigintza, Euskaltzaindiaren —kasu honetan ahoskerari buruzko arauok landu dituen batzordearen— eta

irratietako hizlarien artean, hau da, araugintzaren eta erabilpenaren, hizlarien eta entzulegoaren artean. Eta esandakoak, nik hala uste, euskaraz diharduten irradi guztientzako balio beharko luke.

Arauei dagokionez, zenbait ataletan, gehienetan, hurbiltasun haundia dagoela esango nuke, proposatzen eta erabiltzen ari garenaren artean. Eta hemen bai Euskadi Irratiaz eta Euskadi Gazteaz ari naizela, horietxen ardura daukadanez. Gure esaterien artean, gehiengoak darabil ahoskera aski zaindua; alde horretatik, nahikoa arautua dagoela esan genezake. Baina, bestalde, badira atal edo arau batzuk, erabiltzen ari garenaren eta proposatzen denaren arteko alde haundiarekin; haundiegia ere bai, agian.

Ni gaiotan aditua ez naizenez —egia esan, ia hobe nuke ixilik egotea, baina, tira...—, antzeman ditudan gai batzuk aipatu besterik ez ditut egingo:

— Esatari batzuk, hezur-muinetan txertatua daukate “yeismoa”. “Autopis-tako bigarren *karriya* itxi dute”. “Juan Carlos Ayi, CDNko presidentek *biyera* izan du”. “*Makayaua* jaten hasi gara...”. Ezingo dugu ontzat eman, ez, baina, apenas, belar gaiztoaren antzera, sorotik erabat desagertazterik badagoen.

— *Behi, nahi, ahula... bei-nai-aula*, horiek diptongo egiteko joera haundia dago. “*Bei* euskaldun baten memoriak”, maizago esaten dugu horrela “*Behi* euskaldun baten memoriak” baino. Hortan utzi beharko al genuke?

— Pertsonak alditan *pertxona* izaten dira eta, gero, *personalitatea* ere izaten dute. Eta Felipe Gonzalez *socialista* da. *Ciudadea. Unibersitatea. Falsua. Z/S - TS-TZ-TX* bereizten, *tasia, sexua* eta antzekoetan, arazoak agertzen dira bai, baina, bakanago. Orohar, izen propien gorabehak kenduz gero, arrastoan gabiltzala esango nuke.

Egia esan, ez ditugu beti betetzen arauak aitatutako kasu horietan, baina, badago oraindik ere urrutiago daukagun araurik:

— Garcia Marquez-ek, hainbat zipristin harrotu zuen “*Botella al mar para el Dios de las palabras*”, artikulua ospetsu hartan, gazteleraren ortografiak ziharduela, besteak beste, zera zioen: “*Firmemos un tratado de límites entre la ge y la jota*”. Egia aitortu behar badizuet, ahoskerari dagokionez, horko *geologia, geografía* eta gainerakoak, den-denak jotaren erreinura eramango nituzke nik, neuregatik balitz, eta *joku, jokalaria, janari, jaun, jai, jarraipen* eta besteak ere talde berean utziko, *zijoan eta zijoazen* eta horiek bezala *jertse, jira, jipoi, ijito* eta abar horrelaxe esateko lizentzia eskertuz. Honekin adierazi nahi dudana, hortan, orohar, proposatzen den araubidetik urrunago gabiltzala, urrunegi ez esatearren.

Gainerakoan, *ezkara, ezpada, etzara, etzetozela, esantzuen, emantzion, enaiz* eta horrelakoak, hizlari bakoitzaren jatorriaren arabera dago asko, bai, baina, orohar eskuraerazago ikusten ditut erabilera horiek.

Baina, tira, ez nadin luza, bistakoa denez, nik baino irizpide zuzen eta zorrotzagoz aztertu dituzue eta kontuok. Ez dagokit niri, arau horien alderdi formalaz mintzatzea, hortaz jakin ere ez dakit eta.

Esan dizuet lehen ere. Gure eguneroko martxan, galtzak bete lan izaten dugula, hizkuntzaren egokitasun/zuzentasunak azken xehetasunetaraino zaintzen baino areago, beste betebeharrak batzutan. Eta, komunikabideok hizkuntzaz egiten dugun erabilpenaren kezka, ba egia esan, ez da gurea bakarrik.

Lazaro Carreter hizkuntzalari ospetsuak, adibidez, erredakzio guztietarako estilo liburu bakarra eskatzen zuen, oraindik orain, hizkuntzaren, gaztelaren egokitasun eta zuzentasunaren mesedetan. Bestalde, jakina da, Ipar Ameriketara, hizkuntzalari eta idazle asko eta askok hainbat gaitzesten duten *spainish*-aren oihartzun bilakatuak direla hainbat hedabide, entzun-ikusizko hedabide. Espainolaren erabiltzale jakitun askok gaitzesten dutenari, indar berriak eman eta entzuleen artean arrakasta lortuz gainera.

Quebec-eko Gobernuko Edith Bedard-en hitzok gogorarazi dizkit egunotako gogoetak:

“Depuis 25 ans, c’est l’oralisation du français qui marque, par le poids de son omniprésence dans les échanges, les normes usuelles de la langue”.

“Cette transformation répond assurément aux impératifs de la vie contemporaine et à la préoccupation constante de communiquer. La transmission orale s’est imposée pour traiter ‘à chaud’ et de façon immédiate les informations d’actualité... (...) Les nouveaux messages ont des caractères communs, ceux d’un français plus lâche, moins élaboré, plus pauvre au niveau de chaque locuteur, mais qui, globalement, autorise la multiplicité des variantes antérieurement écartées au titre de vulgarismes” (1).

Hor nonbait gabiltza ba, gu ere.

Gure eguneroko esperientziara itzuliz. Gero eta kazetari eta esatari gehiago dago, ume-umetatik hasita, ikasketa guztiak euskaraz egin dituenak, EGA tituluduna, baina, tamalez, sarri askotan, ez dira pareko izaten kazetari sena eta euskararen sena. Idatzizkoari lotuegia, prosodia eskasekoa, errejistrorik gabea... Eta hori ahoskerari dagokionean ere antzeman ohi da.

Nik baino hobeto izendatzen dituzte hizkuntzalariek, adituek, gure gabezia horiek. Eta hor daude. Baina, kalean ere, euskaldunon artean ere, hizkuntzaren erabilera xeblere asko entzuten da. Bazenekite neure etxean bertan 5 urteko alabari nolakoak entzuten dizkiodan! Eta hirugarren urtea aurten egunero ikastolara joanez!

(1) *La problématique de l'improvisation* 39. or. *La qualité de las langues: survol des préoccupations récentes* - Édith Bédard. Gouvernement du Québec. Conseil de la langue française 1979.

Arazo eta kezkabiderik ez da falta. Baina inoiz baino biziago ari gara. Horregatik, Euskaltzaindia argitaratzen ari den arau guztion inguruan, orain, bereziki Euskara Batuaren ahoskera zainduari buruzkootan, lehen aipatzen nuen zubigintza horretan saiatu beharko dugu. Baita euskarazko irration ikuspegitik ere. Eta arduradun naizenez, Euskadi Irratiaren eta Euskadi Gaztearen ikuspegitik ere bai, zehazki. Lehenik eta behin, gu geu, irrati euskaldunetako esatariok bide egokian jartzeko eta, gainera, entzuleekiko zubigintza modu egoki eta erosoan egiteko.

Irratilariorik, telebista aurkezle, pelikula bikoizle, errezzitzaile, ipuin kontalari, irakasle, sermolari, antzesle eta abarrekin batera, bitartekari egokiak izan gitezke, Nursiako San Benitok bere monastegiko fraideen artean ezarri zuen eta geuk ere ezagutu izan dugun hura, hau da, otorduetan ozen, boz-gora irakurtzearena gure egunotara egokitzeko. XIX. mendean Kubako zigarrögileen artean ere, fabriketan alegia, modan egon zen puruak egiten ari ziren bitartean kontu entretenigarriak entzunaraziko zizkien irakurle profesionalak edukitzea. Gaur mundu guztiak irratia edo telebista pizten du. Hor behar ditugu, beraz, Euskara Batuaren ahoskera zainduaren eredu izango diren irakurle onak. Zinez, diotzuet, Euskadi Irratiak badauzkala eredu on askoak, entzuten dituzuen guztiak erredugarri ez izan arren.

Arratsaldeon izan dezazuela!